

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת ראה: מחיקת שם ה'

אחת השאלות המרתקות שהגיעה לידי הרב משה סופר, החתם סופר, הייתה אודות אדם שתלה שלט עליו כתוב הפסוק 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו' בבית-הכסא שליד בית-הכנסת, באופן כזה שלא ניתן להוריד את השלט. אז נשאל הרב מה לעשות, הרי שם השם מתבזה במקום זה?
בפרשת השבוע מופיע איסור מחיקת שם ה':

אֲבָד תִּאֲבֹדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם... וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֵיכֶם וְשִׁבְרֵתֶם אֶת מִצְבְּתֵיכֶם וְאֲשִׁרְיֵהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפִסְלֵי אֱלֹהֵיכֶם תִּגְדְּעוּן וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא. לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם.¹
כאשר שם ה' נכתב שלא לשם קדושה אין כל איסור למחוק אותו. ניתן ללמוד זאת מדברי רבי אלעזר מוורמייזא² שמתאר מנהג שנתנו לילדים הלומדים תורה בחג השבועות עוגת דבש עליה רשום הפסוק 'ה' אלוקים נתן לי לשון לימודים', 'ומאכילין לנער העוגה... כי טוב הוא לפתיחת הלב'. כיצד מותר למחוק את שם ה' באמצעות אכילה? התשובה היא, שאין איסור במחיקת שם ה' שנכתב לא לשם קדושה.³
בכך הסביר הרב חזקיהו מדיני⁴ מדוע קרא לסדרת ספריו בשם 'שדי חמד', למרות שהאותיות 'ש-ד-י' הן שם ה', שכן שאין כוונתו בכך לקדושת ה'. מטעם זה התיר הרב יאיר חיים בכרך⁵ להתיך מטבעות שוודיים שרשום עליהם שם ה', שכן המייצרים לא התכוונו לקדושת ה'.

מחיקה בגרמא

כאשר שם ה' נכתב בקדושה, נחלקו הפוסקים האם מותר למחוק אותו שלא במעשה בידיים אלא באמצעות גרמא? בגמרא⁶ התירו לאיש, שעל בשרו כתוב שם ה', לטבול במקווה למרות ששם ה' יימחק ע"י המים. מכאן נוכל ללמוד שהאיסור למחוק את שם ה' הוא במעשה בידיים, אבל אם שם ה' נמחק שלא ע"י מעשה האדם אלא ממילא אין בכך איסור.⁷ לאור היתר זה ביאר הרב יעקב עטלינגר⁸ את מעשיו של משה שהעלה את ארון יוסף מהנילוס לאחר שזרק לנהר טס שכתוב עליו שם ה', שאף ששם ה' יימחק מכל-מקום אין האדם עושה מעשה למחוק. כן התיר הרב חזקיהו מדיני⁹ להשליך לים ספר-תורה מחשש שהפיראטים שהשתלטו על הספינה יבזו את הספר, שכן אמנם שם ה' הכתוב בספר-תורה ימחק אבל זו אינה מחיקה במעשה בידיים אלא בגרמא.
לעומת זאת, בגמרא¹⁰ מסופר שכאשר דוד המלך חפר את השיתין למזבח החלו מיים העלולים להציף את כל העולם. אז הציע אחיתופל לזרוק לתוך המים פתק עליו רשום שם ה'. לדבריו, כיון שמותר למחוק את מגילת סוטה במים כדי להשכיך שלום בין איש לאישה, קל-וחומר שמותר למחוק את שם ה' באופן זה כדי לעשות שלום בעולם. מדברים אלו הוכיח הרב שלמה קלוגר¹¹ שאסור למחוק את שם ה' בגרמא, שאם כן היה מותר אז מדוע אחיתופל היה צריך לימוד להתיר מיוחד מסוטה.

¹ דברים (יב, ב-ד). רמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"א-ה"ב); שולחן ערוך (יו"ד סימן רעו סעיף ט).

² הרוקח (הל' שבועות סימן רצו).

³ הגהות מיימוניות (הל' יסודי התורה פ"ו ה"א); בית יוסף (יו"ד סימן רעו אות ב); שו"ת שב יעקב (סימן נד); שו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סימן כא).

⁴ שדי חמד (ח"ו קונטרס באר בשדי).

⁵ שו"ת חוות יאיר (סימן טז).

⁶ שבת (קכ ע"ב); רמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו); כסף משנה (שם).

⁷ שו"ת חתם סופר (או"ח סימן לב; יו"ד סימן רסד; שם סימן רסו; שם סימן רעא); שו"ת בית אפרים (יו"ד סימן סא).

⁸ ערוך לנר (סוכה נג ע"ב ד"ה ואגב).

⁹ שדי חמד (ח"ז כללים מערכת מ כלל יא ד"ה אמנם את זה אגיד, צה ע"א).

¹⁰ סוכה (נג ע"א); מכות (יא ע"א).

¹¹ שו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ק הל' ספר תורה שאלה רלט).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם יתכן ואין כאן מחלוקת וסתירה בין מקורות, אלא יש להבחין בין ההיתר לטבול במקווה כששם ה' כתוב על בשרו, משום שאין וודאות ששם ה' ימחק כי מדובר על שהייה במים לזמן קצר, לבין עצת אחיתופל שם יישאר שם ה' במים לנצח והוא בוודאי ימחק ולכן יש צורך בלימוד מיוחד להיתר.¹²

סייג נוסף הטילו הפוסקים על היתר מחיקה בגרמא, ולדבריהם יש לצמצם את ההיתר רק לצורך מצווה, כמו טבילה במקווה, אבל לצורכי רשות אסור לגרום למחיקת שם ה'.¹³ לפיכך אסר הרב שמואל לנדא¹⁴ לעשן יי"ש בחדר שהיו חרוטים על הקירות שמות ה', שכן העשן יגרום למחיקת שם ה', והדבר אינו למצווה.

ההשלכה המעשית מסייגים אלו היא אודות חולה במחלה מדבקת, שכדי לא להעביר את המחלה שלו, יש לשרוף את כל הדברים שבאים איתו במגע. כעת נשאלו הפוסקים האם מותר להביא לו תפילין, בדיעה שלאחר-מכן ישרפו אותם? יש שאסרו זאת, שאמנם נותן התפילין אינו מוחק את שם ה', אבל הידיעה הוודאית שהתפילין ישרפו היא כמו מעשה בידיים.¹⁵ אך יש פוסקים שהתירו לתת לו תפילין בידיעה שהם ישרפו, משום שמדובר בצורך מצווה בה הותרה מחיקת שם ה' בגרמא.¹⁶

מחיקה למנוע ביזיון

נחזור למקרה בו פתחנו. החתם סופר¹⁷ נשאל מה לעשות עם שלט שנכתב עליו הפסוק 'זה השער לה' צדיקים יבואו בו', ונתלה בבית-הכסא שליד בית-הכנסת, ולא ניתן להורידו? החתם סופר התיר למחוק את שם ה', משום שכל האיסור למחוק את שם ה' הוא דרישה לכבוד ה' ואי-ביזיון, ולכן כאשר שם ה' מוטל בביזיון בבית-הכסא יש להתיר למחוק כדי למנוע ביזיון וזהו מטרת רצון התורה.

מדבריו נלמד שמותר למחוק את שם ה' כאשר זו האפשרות היחידה שהוא לא ימשיך ויתבזה עוד יותר.¹⁸

אך דברים אלו היוו מחלוקת גדולה בין הפוסקים, אודות מנהג שהיה רווח בזמנם שהיו מניחים את כתבי הקודש שבלו בתוך כדים ומטמינים אותם בבית-הקברות. הגויים שראו זאת, גנבו את הכדים והשתמשו בניירות לשימושי גנאי, לניגוב בבית-הכסא.¹⁹

הרב יעקב ריישר²⁰ נשאל האם כדי למנוע ביזיון אפשר לשרוף את כתבי הקודש? הרב התיר, והוכיח כן מהתאבדותו של שאול המלך: "כיון שהתירו לאדם לאבד גופו בידיים כדי שלא יבוא לידי בזיון היותר גדול, כמו שמצינו בשאול, הוא-הדין בספר תורה ממשי".²¹

את תשובתו שלח הרב ריישר לרב יחזקאל קצלנבוג²² שדחה את הראיה מהתאבדות שאול המלך וטען שהסיבה אינה דווקא משום חשש ביזיון אלא מסיבות אחרות, כמו חשש לחיי כל ישראל אם יתפסו את המלך חי, או משום שהתאבדות אינה חמורה כרציחה, ולכן לא ניתן ללמוד מכך על שריפת כתבי הקודש מחשש ביזיון. ולכן הוא אסר לשרוף את כתבי הקודש גם במחיר שהם יתבזו ע"י הגויים.

¹² רשב"א (שבת ק"ב ע"ב לעולם); שו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שע אות ה); שו"ת דובב מישרים (ח"א סימן צט ד"ה כל זה).

¹³ ערוך השולחן (יו"ד סימן רעו סעיף לו).

¹⁴ שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא או"ח סימן יז).

¹⁵ שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן ד); שו"ת דובב מישרים (ח"א סימן צט); שו"ת חזון נחום (ח"א סימן ו); שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן ג).

¹⁶ שו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן יז); הערות הגר"ש אלישיב (סוכה נג ע"א); שו"ת להורות נתן (חלק יב סימן צ).

¹⁷ שו"ת חתם סופר (ח"ו ליקוטים סימן ח).

¹⁸ ראו עוד: שו"ת מנחת אשר (ח"ב סימן נה) שהציע להדביק על שם ה' מדבקה ואין זו מחיקה.

¹⁹ ראו: שו"ת באר שבע (סימן מג).

²⁰ שו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן י).

²¹ ראו: שו"ת עין יצחק (ח"א או"ח סימן ה אות לח) שהתיר לשרוף ע"י ילד קטן.

²² שו"ת כנסת יחזקאל (סימן לז).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

מחלוקת זו שבה והתגלתה לפני מספר שנים, לאחר החלטת ממשלת ישראל לפינוי הישובים בגוש-קטיף. אז דנו הפוסקים מה יעשו עם בתי-הכנסת, האם להשאיר אותם כמו שהם, שכן אסור להרוס בית-כנסת, או שמא יש להרוס אותם כדי שהערבים לא יבזו ויחללו יותר את קדושתם?

הרב יעקב אריאל²³ סבר שאסור לנו להרוס את בתי-הכנסת, ולדבריו גם הרב ריישר יודה לכך כי "הוא לא התיר לשרוף בידיים את כתבי הקודש, אלא במקום שהאפשרות האחרת היא שיבואו לידי בזיון גדול יותר בידי הגויים", אך בגוש-קטיף "החשש להשחתתם של בתי הכנסת בידי גויים אינו גדול יותר מהשחתתם בידי ישראל", ולכן אסור לנו להרוס את בתי-הכנסת.

לעומתו סבר הרב אשר וייס²⁴ ש"ראוי לפרק בתי כנסיות אלה בצורה מכובדת בדמע ובכאב מלהשאירם ביד אויבינו אויבי ה' שלא ספק יהרסו יתצו יחללו אותם ויבזו אותם בשאט נפש ובבזיון גדול", והוא הסתמך על הרב ריישר, והוסיף: "ואף שבשו"ת כנסת יחזקאל חלק עליו, גדול היה השבות יעקב מאוד".

²³ שו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן א עמוד 17).

²⁴ שו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן ד).